

ROZHOVOR - Je třeba legitimizovat člověka, říká prof. Remi Brague v rozhovoru pro vatikánský deník L'Osservatore Romano

„Pokaždé, když společnost vytěsnila božství, vrátilo se ve formách, které nejsou sympatické a vyžadují lidské oběti.“ Tímto varováním shrnuje prof. Rémi Brague, francouzský filosof a laureát Ratzingerovy ceny v roce 2012, důvody selhání „novověké koncepce“. Mluvil o tom na konferenci nazvané „Krise svobody na Západě“, kterou 1. prosince zorganizoval Acton Institut pro studium náboženství a svobody společně s londýnskou Saint Mary's University a Centrem Benedikta XVI. pro náboženství a společnost. Na okraj konference udělil Rémi Brague rozhovor redaktorce vatikánského deníku L'Osservatore Romano, Solène Tadiéové:

Zabýváte se ve svém díle pojmem hodnoty jako takové, který - jak se zdá - je zneužíván, poněvadž se téměř všichni dovolávají jakýchsi hodnot, aby obhajovali cokoli nebo opak čehokoli. Jde snad o výraz toho, co G. K. Chesterton nazýval „poblázněné křesťanské ctnosti“?

Pojem hodnota je mým oblíbeným nepřítelem. To, co se dnes označuje za hodnoty, mělo svůj výraz v obou zdrojích západní civilizace, totiž v pohanské i křesťanské, ovšem označovalo se to jiným slovem. Pohané mluví o ctnosti, zatímco Židé a křesťané mluví o přikázáních. Obsah je ovšem přesně tentýž. Desatero je možné přepsat v rejstříku ctností. Přikázání „Nezabiješ“ by se tak stalo ctností spravedlnosti. „Nezcižolžíš“ by bylo ctností umírněnosti. A naopak, Aristotelovu Etiku Nikomachovu by bylo možné transponovat do židovského nebo křesťanského kontextu. Ostatně přesně to se historicky také dělo. Velcí křesťanští moralisté patristické doby a středověku převzali bez citací morální koncepty, které najdeme u Cicerona nebo Seneky, okopírovali celé statě. Mám na mysli například traktát Rogera Bacona, františkánského moralisty z konce 13. století, který je plný, slovo od slova přepsaných pasáží ze Seneky. Od těchto ctností a přikázání jsme posléze přešli k diskurzu o hodnotách. Když mluvíme o hodnotě, předpokládáme, že předcházelo jakési hodnocení. Znamená to, že v určité chvíli, v jistém - blíže neupřesněném - okamžiku jsme se rozhodli něco ohodnotit a řekli jsme, že tato věc stojí tolik a tolik, což je pojetí částečně ekonomického původu. Jde v něm o to, že něco dávám, abych něco získal. Pojem hodnoty má tedy jednu velkou nevýhodu, poněvadž předpokládá, že skutečnost jako taková nemá žádnou cenu a že jsme to my, kdo jí tuto hodnotu uděluje. Vidíme to v ekonomické oblasti, ve způsobu, jakým John Locke vysvětluje, že hodnota věcí, produktů, se odvozuje z lidské práce. To, co nám dává příroda, pak téměř žádnou hodnotu nemá. Hodnotu jí dává lidská práce.

A čím je dnes definována hodnota?

Tento pojem má svůj vrchol u Nietzscheho, který dokázal převést hodnoty na trh idejí. Dal jim ušlechtilost a snažil se hledat instanci, která jim uděluje hodnotu. Domníval se, že učinil velmi zajímavý objev, když řekl, že touto instancí, která uděluje hodnotu, je vůle k moci. Věcem dává hodnotu vůle k moci. Musím věc mít, protože tak potvrzuji a rozšiřuji akční rádius a hloubku vlivu své vlastní vůle k moci. Potíž je v tom, že z tohoto hlediska, vstupují hodnoty do dialektiky, která je ničící, neboť, je-li to, co má cenu, tím, čemu jsem já sám cenu přiřkl, bude mít ona aktivita, skrze kterou zhodnocuji určitou věc, větší váhu než hodnota sama. „Odhadovati cenu, toť samo všech

ceněných věcí cena," říká Nietzsche v Tak pravil Zarathustra. Znamená to, že samotný úkon ohodnocení nějaké věci zároveň tuto věc znehodnocuje, protože úkon vůle k moci ve mně, který hodnotu určuje, má větší cenu než hodnota sama. V důsledku toho je pojem hodnoty ze své definice odsouzen k sebezničení. Rozvíjí se tak jakási honba za stále větší hodnotou, protože ve chvíli, kdy se jedna stanoví, konstatujeme, že ve skutečnosti nejde o nic zvláštního a že je potřeba nějaká nová. Je podivné, že se tento pojem dostal do křesťanského diskursu. V politickém světě se dnes mluví o „našich hodnotách“ – aniž bychom věděli, co se tím míní. Já si myslím, že by bylo lepší změnit logiku, přestat mluvit o hodnotách a znovu začít mluvit o ctnostem nebo příkázáních, nebo ještě jednodušeji o dobru. Nejsme to totiž my, kdo stanovuje, zda je něco dobré. Podle mého názoru je tedy možné hodnoty eliminovat.

Mluvíte o tom, že na konci renesance dochází k převrácení představy, jakou má člověk o sobě ve vztahu ke kosmu a k Bohu, a chápání vlastní důstojnosti. Jak dochází k této změně paradigmatu?

Ke skutečné změně dochází na začátku 17. století. Jde o třetí etapu rozvoje humanistické ideje, o níž jsem mluvil na konferenci. Předpokládám, že existuje přechod od důstojnosti a šlechtnosti, které jsou pokojně vlastněny, k nadřazenosti, kterou je třeba získat podřízením všeho ostatního a která je důsledkem vývoje psychologické povahy. Přirovnávám tento jev k obrazu, či spíše k postavě, která potřebuje ukazovat, že má větší hodnotu než ostatní: je to „zbohatlík“. Vezměme si jako příklad třeba Lorda Granthama ze seriálu Downton Abbey. Je to nejskromnější člověk, jaký může být, protože jeho ušlechtilost je faktem. Zbohatlík naopak tuto ušlechtilost nemá. Ukazuje na to původ slova snob, *sine nobilitate*. Kdo ušlechtilost nemá, musí snobsky přehlížet ostatní, aby ukázal svoji hodnotu. Zdá se, že touha moderního člověka, který chce - počínaje 17. stoletím - dobýt ostatní přírodu, by ve skutečnosti mohla souviset se ztrátou vědomí vlastní důstojnosti. Zajímavé je sledovat tradici traktátů De nobilitate (O ušlechtilosti). Objevují se v polovině 15. století a procházejí celým 16. stoletím. Ustávají ve chvíli, kdy jsou nahrazeny projektem technického ovládnutí přírody. Moderní člověk je nahlodaný pochybností o sobě samém, není si už jist, že mu Bůh udělil větší důstojnost než ostatní přírodě, a snaží se to napravit tím, že usiluje o její ovládnutí. Na tuto představu jsme dosud vázáni, ačkoliv ekologické hnutí tuto tendenci mírně utlumilo. Toto hnutí se pokouší rozvíjet vědomí dluhu, který máme vůči přírodě, avšak chybí mu metafyzický základ, podle něhož příroda je stvořením. Není-li příroda stvořením, není zřejmé, proč bychom k ní měli chovat nějaký respekt. Pokud ji však chápeme jako stvoření, v jehož rámci má člověk jakýsi úkol - především uspořádat ji, čistit a pečovat o ni, jako se staráme o zahradu, je to něco jiného. V opačném případě se pohybujeme mezi postojem brutálního, násilného ovládnutí přírody a jakousi její idolatrií, která může dojít až tak daleko, že bude požadovat vyhubení lidského druhu, aby příroda mohla být navrácena sobě samé.

Znamená to, že docházíme k novému paradigmatu, který má původ v selhání novověké koncepce nebo jde naopak o jakousi její labutí píseň?

Novověká koncepce zaznamenala také velké úspěchy. Jsme jí povinováni uznáním, mám na mysli zejména oblast lékařství nebo zemědělství, které dovoluje žít velké množství lidí, kteří by se v minulosti nemohli ani narodit. Otevřel také velké možnosti seriózním přírodním vědám, jež jsou daleko přesnější než představy, které o ní měl starověk. Dokonce ani Aristoteles, který je jakýmsi non plus ultra antické fyziky, neobstojí, když ho postavíme vedle Galilea. Nevím, zda se rýsuje nové paradigma, ale řekl bych, že by mělo být načrtnuto.

Co v tomto smyslu navrhuje?

Pokud nedokážeme legitimizovat člověka, podat platné důvody jeho bytí jako takového, nebudeme mít důvod, proč dál existovat. Zbývala by jen možnost organizovat soužití těch, kdo tady už jsou, a zároveň si zakázat vztah k budoucím generacím, kterých se nemůžeme zeptat na názor. Budoucnost

lidstva by v žádném případě nesměla být ponechána na instinktu, jak to činí někteří, protože už jsme schopní rozhodovat, zda tu příští generace budou či nikoliv. Instinkt fungoval jako to, díky čemu lidský druh rozuměl, že chce přežít. Je-li tomu tedy tak, jak se říká, že totiž všechno je výsledkem evoluce (což je ostatně nevhodný způsob vyjadřování, neříkáme přece, že dějiny vyprodukovaly Napoleona), vede to k dedukci, že působení slepých sil vyprodukovalo inteligentní bytost. Právě tato inteligentní bytost však už nemá právo dělat vědomě a svobodně to, co vytvořila nevědomě a nesvobodně. Byla by to opravdu velezrada na našem rozumu...

Bylo by rovněž obtížné, smím-li to tak říci - dát konkrétní obsah nejklassičtější definici člověka jako *animal rationale*, rozumný živočich. Jde o to zachovat obě dimenze tak, aby se racionálnost nestavěla proti živočišnosti. Myslím, že náš současný úkol spočívá právě ve smíření obou těchto dimenzí, které mají tendenci navzájem se poněkud vzdalovat. Vezměme si například *transhumanismus* (hnutí, které usiluje za pomoci aplikace vědeckých objevů vylepšovat mentální a fyzickou stránku člověka a odstraňovat jeho nežádoucí a nedokonalé aspekty - pozn. překl.), na který nemám přesně ujasněný názor, protože jsem ho nestudoval do hloubky. Nevím ani, zda sama jeho idea je proveditelná, ale velmi zajímavé je na něm to, že dosvědčuje jakousi beznaděj ve vztahu k člověku takovému, jaký nyní je, a klade si tudíž za cíl jej přesáhnout. Byly doby, kdy se usilovalo o rozvíjení lidství, o jeho větší sílu a morální kvality. Odtud také dvojí význam adjektiva lidský: mluvíme například o lidském zacházení se zvířaty, což má velmi přesný význam. Zároveň je tu ale pocit, že - jak to poprvé formuloval Nietzsche - člověk je čímśi, co musí být překonáno. Je to známá formulace Zarathustry a nevím, co tím přesně myslel. Flirtuje s Darwinem, přítomným v celém evropském intelektuálním životě, aby na konci svého života prohlásil, že nikdy nechtěl říci, že by bylo potřeba nahradit člověka nějakým novým druhem. V takovém případě se měl ovšem vyjadřovat trochu jasněji! Zejména když říká: „Urazili jste cestu od červa k člověku [...] Hlásám vám nadčlověka“. Jde tu o velmi jasnou narážku na biologii. V každém případě, to co mne na tomto místě zajímá, je konstatování, že dochází ke ztrátě důvěry v člověka, protože má být nahrazen něčím jiným. Nebo jde rozhodně o vůli vylepšit ho tak, aby už nepotřeboval morálku, protože tomuto předělanému člověku by ani nepřišlo na mysl jednat špatně, v rozporu s pravidly dobra a zla. Ve své knize (*La règne de l'homme. Genèse et échec du projet moderne*, Paris, Gallimard 2015) uvádím některé kuriózní případy, například Robespiera, podle něhož by bylo ideální vytvořit člověka spontánně ctnostného, který by neměl potřebu klást si otázky. Sny dnešní doby jsou tak trochu podobné. Nevím, zda je ctnost tím, o co zastánci transhumanismu usilují v první řadě, ale jejich koncepce se zařazuje k této tendenci, která je daleko staršího data, než by se mohlo zdát.

Z deníku L'Osservatore Romano, 16. prosince 2016 přeložila Johana Bronková.

Zdroj: radiovaticana.cz

Autor: -mk-